

Imaginea producției ceramice din Gallia Cisalpina este completată și de un scurt capitol referitor la coroplastica arhitectonică, ex-vota, vase. Din acest punct de vedere, lucrarea nu apare bine echilibrată, rezervându-se un loc prea mic pentru aceste ultime trei categorii ceramice care au cunoscut o largă răspândire. Centrele productive ale acestora se concentrează în principal la Ariminum (începând cu secolul al III-lea î.e.n.) și la Aquileia (secolul al II-lea î.e.n.). Descoperirile făcute dovedesc existența în Italia de nord a unei continuități a ceramicii și coroplasticii arhitectonice, de la ceramica cu firnis negru de imitație campană și coroplastica de epocă republicană, la terra sigillata nord-italică și coroplastica de epocă imperială.

Partea a doua a lucrării Valeriei Righini, intitulată „Transformazione ed assetto dell'economia cisalpina”, nu face altceva decât să reia și să sublinieze problemele discutate deja în prima parte a cărții. Amintim aici explicația dată dezvoltării producției de vase și a coroplasticii arhitectonice.

Autoarea consideră că o primă cauză o constituie originea coloniștilor, care găsind aici o abundență de materie primă, n-au făcut decât să continue o activitate deja practică îndelung în regiunile lor de baștină. Producția coroplastică și ceramică, în special cea de la Ariminum, dovedește strânsa dependență de curentele de gust meridional, afirmând astfel încă o dată dorința coloniștilor de a se menține legați de lumea lor de origină.

O a doua cauză, subliniată în mod deosebit, o constituie faptul că Italia de nord era o piață capabilă să asimileze astfel de produse artisanale, dând posibilitatea coloniștilor de a exporta spre interiorul teritoriului „sostituendo così la loro produzione all'importazione dei tradizionali centri produttivi peninsulari”².

Înainte de a încheia această prezentare, atragem atenția asupra hărții ce însoțește studiul recenzat și care ajută mult la urmărirea textului, precum și asupra concluziilor care sintetizează principalele probleme, expuse uneori mai puțin clar în restul lucrării.

Domăneanșu Catrinel

A.L.F. Rivet, *Town and Country in Roman Britain*, Londra, Hutchinson, 1968 (1958, ed. a II-a 1964, retip. 1966, 1968), 196 p. în 8°, 9 fig., 1 pl.

În prefață autorul previne cititorul că volumul nu este destinat specialiștilor, fiind o introducere în cunoașterea Britaniei Romane. Conținutul cărții este legat mai mult de așezările civile din provincie, și mai puțin de evoluția militară, de religie sau artă. Într-adevăr, cartea de față se arată a fi mai curînd o orientare generală asupra subiectului amintit, fapt dovedit și de încărcarea fiecărui capitol cu o bibliografie masivă și serioasă, trimițînd la toate sursele de documentare, de la izvoare literare antice pînă la ultimele descoperiri arheologice date publicității.

Cap. 1, *Natura mărturiilor*, grupează sursele de informare privind cele patru secole de evoluție a Britaniei sub stăpînire romană (fiecare paragraf, evident, cu bibliografia

sa): 1) *Mărturii literare*; 2) *Mărturii epigrafice* (numite de autor „poziția de mijloc între literatură pură și arheologie”); 3) *Mărturii arheologice* aici, autorul amintește rolul parțial nefast al secolului trecut (fapt valabil mai puțin pentru noi în afară de cîteva mari excepții de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui prezent), datorită neînțelegerii principiului stratigrafiei. Se subliniază aici rolul de seamă al studiului aerian al terenului care oferă între altele și avantajul de a feri obiectivele arheologice de distrugeri. 4) *Mărturii prin analogie* (cu zonele învecinate, dar și cu Imperiul Roman în genere). 5) *Opiniile savanților contemporani*. Aici este luat în considerare aportul cerce-

² Valeria Righini, *Lineamenti di storia economica . . .*, p. 99.

tărilor moderne arheologice ca adaos și mai puțin ca înlocuire a vechilor concluzii.

Se atrage atenția, în încheierea capitolului, că studiul Britaniei Romane nu se poate face izolat, ci ca parte componentă a Imperiului Roman.

Cap. 2. *Substratul celtic*. Un astfel de capitol era inevitabil, dată fiind necesitatea cunoașterii stadiului celtic de dezvoltare pentru înțelegerea evoluției ulterioare a societății britanice în cursul romanizării. În cadrul acestui substrat, belgii formau elementul cel mai avansat al populației din Britania preromană. Altfel, în mare, compoziția triburilor celtice, structura socială și gradul lor de dezvoltare erau foarte variate în preajma venirii romanilor.

Cap. 3. *Administrația romană*. Sistemul guvernării provinciale a fost introdus, cum se știe, în vremea lui Augustus. Autorul atrage însă atenția că, în cazul Britaniei Romane, orașele trebuiesc privite ca centre ale unor arii tribale existente, spre deosebire de lumea mediterană unde procesul era invers. Deși Britania Romană avea să fie atinsă — și nu periferic — de marile evenimente politice din Imperiu (împărțirea Britaniei în două provincii de către Septimius Severus, *Constitutio Antoniniana*, dată de Caracalla în 212, și apoi reformele lui Diocetian din 296), este interesant de știut că o serie de relații sociale din sînul societății celte rămîn neschimbate multă vreme, fapt ce n-a împiedicat însă ca formele administrative romane să fie menținute concomitent.

Cap. 4. *Romanizarea — orașe*. Organizarea politică romană avea să fie impusă treptat, determinată fiind, strategic, de aspectul politic al situației originare și numai secundar de situația naturală (după cum arată autorul). Un rol covârșitor în romanizare l-a avut construirea drumurilor, care a dus la întărirea vechilor așezări și la crearea altora noi. În numeroase așezări cunoscute arheologic, templele romane celtice sînt o dovadă a conviețuirii urbane.

Cap. 5. *Romanizarea — așezări rurale*. Aici romanizarea a fost mai lentă, în măsura în care populația rurală trecea la o folosire sporită a bunurilor romane și la o adoptare a unui stil roman de viață, dar continua să cultive pămîntul după obiceiurile ei vechi. Tipurile de *villae* încep să se modifice după cele romane abia spre sfîrșitul secolului I e.n. Secolul al III-lea avea să înregistreze o perioadă de declin, dar sfîrșitul aceluiași secol surprinde o mare înviorare, ca și în cazul orașelor de altfel. Reîntorcîndu-se la romanizare, e interesantă concluzia autorului, pare-se justificată, că în Britania de exemplu spre deosebire, de Italia, unde procesul este centrifug, romanizarea așezărilor rurale britanice se manifestă centripet. Referindu-se la volumul de față în general și la acest capitol în special, Marcel Renard (recenzie în *Latomus*, XVIII, fasc. 4, oct.-dec. 1959, p. 861) deplîngea lipsa unei lucrări de sinteză privind așezările rurale din Britania Romană. Nu avem cunoștință, pînă azi, de apariția unei astfel de lucrări. În plus, recenzentul remarca pe bună dreptate că A.L.F. Rivet se rezumă în capitolul de față doar la așezările de șes.

Cap. 6. *Geografie politică*. Este, în fond, un capitol ce ține loc de concluzii, dar e mult mai util decît orice fel de concluzii, pentru că este o rezultantă logică a coroborării tuturor datelor din capitolele precedente, dînd o imagine destul de limpede a Britaniei Romane în cele patru secole de dominație romană, limpede pe măsura cunoștințelor la care se ajunsese în momentul scrierii sintezei la care ne referim. Rezolvarea se efectuează prin implicarea a trei chestiuni: 1) Stabilirea identității și a granițelor unităților *coloniae* și *civitates* și granițele teritoriului atribuit fiecăreia; 2) descoperirea identității și granițelor *pagi*-lor în care *territoria civitatum* erau împărțite; 3) ca un corolar al acestora, a considera care — dacă există vreuna — din unitățile mai mici a dobîndit în cele din urmă un rang mai înalt.

Urmează o analiză destul de amănunțită

potrivit subîmpărțirii Britaniei Romane în 16 zone destul de bine delimitate.

Închei prin a arăta că poate nu interesul direct al sintezei de față este cel care primează pentru noi, poate nu conținutul ei, ci forma simplă, exemplar de concisă și limpede în care a fost elaborată pe baza tuturor materialelor existente într-un anumit stadiu al cercetării istorico-arheologice și într-un domeniu de importanță majoră. De altfel,

unul din recenziile cărții în discuție, C.E. Stevens, (*Journal of Roman Studies*, XLIX, 1959, I și II, p. 188) cu toate că remarca unele lipsuri mărunte și chiar scăpări care, cred eu, sînt inerente unei lucrări de acest gen, scria: „it is a splendid job”. Atît ca sinteză, cît și prin eleganța stilului, asupra căruia, firește, nouă ne era mai greu să formulăm o judecată.

Al. Barnea

Charles Thomas (ed.), *Rural Settlement in Roman Britain* (C.B.A. Research Report, No. 7) Londra: Council for British Archaeology, 1966, VI, 130 p., 12 pl., 39 fig.

Așa cum îl arată titlul, volumul este o culegere de materiale publicate sau de descoperiri efectuate pînă 1965 și prezentate la începutul aceluiași an la Oxford în cadrul unui colocviu privind așezările rurale din Britania Romană, mai curînd cele cu caracter „indigen” decît *villae* de tip roman. Ordinea aleasă pentru publicarea lor în volum este cea geografică, de la NE la SV Insulei.

Nu voi trece în revistă fiecare din cele 11 comunicări, deși acestea se arată mai mult decît niște simple dări de seamă. Cred că mai interesantă este concepția generală existentă la majoritatea autorilor, care sînt gata să folosească toate mijloacele posibile, moderne sau clasice, pentru rezolvarea uneia sau alteia din chestiunile în discuție. Așa de pildă, aerofotometria apare ca indispensabilă într-un astfel de subiect, în care numai cercetarea arheologică clasică n-ar putea da rezultate pentru că ar rămîne la suprafețe prea restrînse și fără vreun orizont. Sau, în cercetarea activității predominante dintr-o așezare rurală romano-britanică din Lincolnshire (est de Stamford), autorul ajunge la concluzii mai solide ajutîndu-se și de analiza

polenică. Evident, nici unul din mijloacele de cercetare nu este folosit independent — și astfel devin convingătoare concluziile autorilor în marea lor majoritate — ci toate converg destul de concis, uneori aproape matematic, în sensul demonstrației, chiar dacă, uneori, anumite mărturii arheologice sînt supralicitate (observația din urnă mi se pare justificată și aparține lui A.L.F. Rivet în recenzia sa din *Journal of Roman Studies*, LVII, 1967, p. 27-1).

În privința așezărilor rurale din Britania Romană, am regăsit demonstrată aici — firește nuanțată cu noi elemente — transformarea spre finele secolului I e.n. a așezărilor rurale de tip celtic în *villae* rectangulare înălțate după modelul roman. Astfel se poate conchide asupra utilității culegerii de față nu numai prin conținut și metode de lucru, dar și prin noile precizări privind delimitarea mai exactă a ceea ce este celtic și ceea ce este roman în viața rurală din Britania Romană, mai ales la începuturile contactelor romano-britanice.

Al. Barnea